

ПОЕЗИЈА КОЈА УВОДИ У ДУБИНЕ ХРИШЋАНСКЕ ФИЛОСОФИЈЕ ЖИВОТА

Чедомир Ребић*
Институти за српску
културу, Лейосавић

Апстракт: *Стара српска поезија сачувала је дух хришћанства у свој древности и истинитости. Јеванђелска истина и њен однос према свијету и чо-вјеку заокупљала је свијест српских ђесника; они су је теме духовно сагледали и схватили као позив на „обновљење ума“ (Рим. 12, 2). У њиховим поетским виђењима ушкана су многа јеванђелска учења, и у времену када је православна духовност почела да слаби ова поезија је подстицала на молићвено освећење. Универзалне вриједности старе српске поезије овдје се сагледавају на Песни смрти, која у шексполологији старе српске књижевности има неколико варијаната. Настала крајем XVI вијека, ова ђесма је преисивана и прерађивана све до краја XVIII вијека, што показује да је интерес према оваквим садржајима вјечно жив. Помишљање на час смрти, „сјећање на смрт“ изводи на ђишеве бојојознања; ђу се мислима и осјећањима ум подстиче на усвајање светих јеванђелских врлина којима се срце чисти и сав животи креће у сусрет Христу. Пјесникова замисао да на самртном часу ходи на дрвеном коњу, у мртвачком ковчеју, уводи читавоца у размисљање о смислу хришћанској животи на земљи.*

Кључне речи: *стара српска поезија, смисао хришћанској животи, молићва, свете ђајне и врлине, преображај душе, созерцање.*

Богословске теме које су у старој српској књижевности чиниле најзанимљивије садржаје продужиле су своје трајање и у српској грађанској поезији. Поезија улази у дубине хришћанске мисли; јеванђелске теме и идеје заокупљају свијест пјесника; они их естетски сагледавају и преносе у умјетнички свијет.

* 16. октобра 3, Београд.

Сјећање на крај живота, сјећање на смрт наводи ум на подвиге, на живот по јеванђелским светим тајнама и врлинама којима се открива пут спасења и вјечног блаженства. У *Песни смрти* духовно се сагледава крај живота, одлазак из тијела и овога свијета. Ту су све мисли и сва осјећања усмјерена према Богу, и кроз плач и молитву иште спасење. Пјесник размишља о догађајима када се „свему крај приближи“ (1. Пт. 4, 7), па кроз низ метафоричких слика изражава своју унутрашњу скрушеност и сузе.

Смисао хришћанског живота на земљи, и живот с ону страну гроба, пројављује се као тема у различитим књижевним жанровима. Али ни једна књижевна форма не уводи у такве дубине као поетска. Снажна осјећања која прате казивања о догађајима којима се завршава земаљски дио живота и отпочиње нови живот, размишљања да „овдје немамо постојана града, него тражимо онај који ће доћи“ (Јевр. 13, 14), намеће поезији посебан угао гледања у коме се превазилази сва суштина земаљског живота и све се сагледава са висине вјечности. Колико се у овој пјесми показују универзалне вриједности стваралаштва, најпотпуније показују чињенице да је ова пјесма сачувана у неколико варијаната, да је често преписивана и прерађивана. Све то исходи из њене теме — сјећање на смрт — кроз коју се пројављује јеванђелско учење и философија хришћанског живота.

* * *

Из универзалних вриједности старе српске поезије, из њених поетских закона у којима је обухваћена општа писменост, форме и канони структуре, исходиле су и естетске вриједности које су се сагледавале у функцији циљева којим литература тежи. Схватања да је „старо наше песништво било, као и остала књижевност тога времена, прожето дидактиком и моралисањем“, и да је „поука у духу хришћанства била главна његова сврха, а тек у другом реду забава и израз тежње за уметничким доживљавањем живота“, ¹ могла би се прихватити само када би се неки термини и појмови на које они упућују сагледали у свој лепоти и чистоти коју они изворно носе. Овдје првенствено ваља поћи од корекције схватања ових термина „дидактика“ и „моралисање“, јер су они толико затамњени да они не могу довести до схватања правог смисла душевне и духовне човјекове дјелатности према чијем свеобухвату је тежила права хришћанска умјетност, посебно њен вид лите-

---

¹ Божидар Ковачевић, „Наша стара лирика“, у Ђорђе Трифуновић, *Стара књижевност*, Нолит, Београд 1972, стр. 80.

ратура. И да бисмо констатацију да је нашем старом пјесништву „поука у духу хришћанства била главна његова сврха“ могли схватити, било би потребно и овдје отклонити неке недоумице, јер оне не уводе у сазнање да се сврха постојања умјетничког дјела не може одвојити од моралног смисла, када је ријеч о средњовјековној литератури.

Стару српску поезију ваља сагледати са аспекта *доброшољубља*, које чини суштину хришћанске философије живота. То је живот који се креће путевима спасења на коме се човјек, испуњен божанском вољом и љубављу, одваја од живе везе са овим свијетом. Ту је сав ум усмјерен према Врховној Љепоти, животу у Христу. Ријечи Светог Апостола Павла – „јер умријесте и ваш је живот сакривен са Христом у Богу“ (Кол 3,3) Свети Оци су уткали у духовни живот, и њихове поуке водиле су постизању овога циља.

Из светоотачких списа о духовном животу хришћани су могли схватити како ваља развијати унутрашњи духовни живот, како да се односе према разним појавама и дјелима. Мисли о смрти, о заласку земаљског живота, уводила их је у најузвишенију философију овога свијета. Када су Светог Василија Великог питали која је најузвишенија хришћанска философија, он им је одговорио: „Највећа философија под небом је да увек имамо пред собом сећање на смрт“.² И Свети Исихије, презвитер јерусалимски у својим поукама о духовном животу истиче да је „и за тело и за душу добар васпитач непрестано сећање на смрт“ и да „од сталног сећања и призивања Господа нашег Исуса Христа у нашем уму се рађа неко Божанствено стање, уколико не занемаримо сталну умну молитву“.³ И крећући се према животу Будућег вијека, хришћани се непрестано усавршавају светим јеванђелским врлинама и на њима ће се испунити ријечи богочежњивог Давида: „Праведни ће славити име твоје, прави ће остати пред лицем твојим“ (Пс. 140, 13).

Питање о смислу живота на овоме свијету и животу с оне стране гроба је вјечна тема о којој се баве и теолози и пјесници. У старој српској грађанској поезији налази се записана *Песан смрти*⁴ коју је Станко Јанковић (1778–1783) записао под бр. 10; њу су Тихомир Остојић и Владимир Ћоровић унијели у збирку *Српска грађанска ли-*

---

2 Свети Василије Велики, цитат преузет из дјела *Сшарац Клеоиа – О Смрти* у дјелу: *Господ није сшворио смрти*, Зборник текстова Свети Оци о тајни живота и смрти, преводи, Библиотека Образ Светачки, Београд 1998, стр. 156.

3 Свети Исихије, презвитер јерусалимски: „Душекорисне и спасоносне стотине преподобног Исихија, презвитера јерусалимског Теодулу, о трезвоумљу и молитви“, у дјелу: *Доброшољубље II том*, превод са руског, превели хиландарски монаси, Манастир Хиландар 1998, стр. 136.

4 Текст ове пјесме преузет је из дјела: *Српска грађанска поезија XVIII и с почетка XIX столећа II*, приредио Боривоје Маринковић, Просвета, Београд 1966, стр. 125–127.

рика XVIII века — Зборник ИЈК СКА, Београд — Срем. Карловци, 1926, бр. 40, стр. 48–49.⁵

У текстологији старе српске књижевности постоје неколике варијанте ове пјесме и она је прелазила у различита географска подручја и у различите етничке средине, што показује да је пјесма својим садржајем будила осјећања људи за ову страну живота. Проучавајући нашу стару лирику, Божидар Ковачевић о овој пјесми каже: „То је једна од најдужих старих песама. Њен је најранији рукопис досад пронађен с краја XVI века, а сачувана је у неколико варијаната, што доказује да је не само читана и преписивана него и да је прерађивана све до краја XVIII века. Замишљена је као надгробно слово неком Грку, племићу у Солуну, али у њој очевидно има утицаја са Запада и у форми и у садржини. Стихови су у седмерцу, осмерцу и другим размерама, са сликовима, а не личе на дотадашње огледе дванаестерца и других византијских узора, па им је по свој прилици порекло са Запада. У сваком случају, ова песма оштро се одваја од досад поменутих песама и свакако је позније постала.“⁶ Неке варијанте ове пјесме записане су и у бугарској књижевности, па се таква распрострањеност може објаснити значајем поуке — сјећање на смрт — кроз коју се пројављује сав смисао ове пјесме. На оваквој светоотачкој поуци хришћани усавршавају свој живот, и још док су овдје, на земљи припремају се за живот у „кући нерукотвореној, вјечној на небесима“ (2. Кор. 5, 1). Свети Никодим Агиорит поучава да се чешће помишља на час смрти и на све што ће се у тај час догодити, како не би тај час затекао човјека неспремним, па каже: „Да би сећање на смрт било од користи потребно је да замислиш себе у смртним мукама и да представиш себи искушења која те могу напасти, као и да мобилишеш све мисли и осјећања који би те нападе одбили.“⁷

Песма смрти представља поетски исказ пјесниковог сјећања на смрт. У његовом уму створена је замисао о посљедњем часу земаљског живота и животу иза гроба. Он замишља како ходи на дрвеном коњу, у мртвачком ковчегу, и уз сваку појединост тога догађаја шаље поруку о горчини смрти. А та порука уводи читаоца у смисао хришћанског живота на земљи, у чврстину јеванђелске вјере. Својим размишљањем о смрти, о крају живота који долази, пјесник ствара поуку из које исходе мисли које нас наводе на одсијецање сваке страсти, на лишавање сваког гријеха, на одрицање свега што је земаљско и пролазно ради небеског и вјечног.

⁵ Нав. дјело, стр. 446.

⁶ Божидар Ковачевић, нав. дјело, стр. 76.

⁷ Свети Никодим Агиорит, *Невидљива борба*, са руског превео епископ Хризостом (Војиновић), Манастир Белија Пиперска – Београд 1990, стр. 148.

Куда ваља прећи са тијелом на заласку земаљског живота, како истински схватити да долази крај живота, како се суочити са страхом смрти и схватити оне тајанствености, оне прикривености смртнога часа, све се то пројављује из подтекста пјесме.

Почетни стихови у овој пјесми, написани у духу химне, исказују култну потребу да се о овом догађају поетски проговори. У њима нема неке литерарне вриједности, али има снаге да се открије смисао оваквог поетског облика казивања о догађају којим се завршава земаљски дио живота и отпочиње нови, јер је „наше живљење на небесима, откуда очекујемо и Спаситеља Господа Исуса Христа“ (Филип. 3, 20).

„Сију песан воспевајте
И смерт моју спомињајте.
Оле смрти, горка ти си!

Простите ми, моји знанци,
Моји стари сви сродници.
Оле смрти, горка ти си!“

Кроз стихове се пројављује молитва за отпуштање гријехова; пјесник започиње поетско казивање покајањем, јер кроз покајање душа се чисти и припрема за живот у свјетлости истине и Божије љубави. Исусова проповијед — „покајте се, јер се приближило Царство небеско“ (Мт. 4, 17) — присутна је у уму пјесника и она му је руководно начело како да се понаша у новој стварности када душа прелази из земаљског у небески свијет. Пјесник на јеванђелски начин доживљава свијет; он зна да је у гријеху и под гријехом, па моли за опроштај. Ријечи Светог Јована Богослова — „ако речемо да гријеха немамо, себе варамо, и истине нема у нама“ (1. Јн. 1, 8) — пројављују се у његовом уму, откривају му сазнање да је грешан и да се кроз признање гријеха откривају путеви спасења.

У моменту раздвајања душе од тијела пјесник са захвалношћу разматра све околности, и мирно и тихо ишчекује оно што ће се десити у односу на крај живота. Нада у живот Будућег вијека превазилази сваку муку садашњег, и као да се ријечи богочежњивог Давида — „добро ми је што страдам, да се научим наредбама твојим“ (Пс. 119, 71) — пројављују у овој строфи:

„Аз днес умирају,
Перстију посипају.
Оле смрти, горка ти си!“

У метафоричком казивању да на дрвеном коњу одлази из земаљског живота, и да више нема повратка у овај свијет, исказана је Божија промисао, коју пјесник осјећа и која се у његовој души пројављује као благодат која приближава човјека Богу. Као да се у питању: „Шта ћу вратити Господу за сва добра што ми је учинио?“ (Пс. 116, 12) — потпуно открива и пресликава пјесникова душа, њена запитаност у моменту замисли када се живот креће иза граница видљивог свијета.

„На дрвену коњу хожду,
Више к вама не прехожду.
Оле смрти горка ти си!“.

Када о смрти слови Свети Игњатије Брјанчанинов, наводи како се Бог открива онима који су чиста срца. „Заиста, у правом смислу различење душе од тела није смрт; оно је — само последица смрти. Постоји смрт неупоредиво страшнија! Постоји смрт — почетак и извор свих људских патњи, и душевних и телесних и опаке болести, коју ми искључиво зовемо смрћу. ‘Истинска смрт’, каже преподобни Макарије Велики, ‘скривена је унутра у срцу и кроз њу је спољашњи човек жив умро. Јер ко је у тајни срца прешао из смрти у живот, тај уистину живи у вечности иза њега нема умирања. Иако се и тела таквих на неко време раздвајају са душом, али, опет, она су освећена и устаће са славом. Зато ми и називамо сном смрт светих’“.⁸

Схватање Светог Макарија Великог да је у истинској смрти, која је скривена сва у срцу, спољашњи човјек жив умро, чини суштину мисли које су Свети Оци у својим поукама о припремању за смрт предали. Оваква поука је постала начин мишљења свима који су свој живот проводили по јеванђелским светим тајнама и врлинама и који су благоразумно схватили да долази час смрти, и да се за смрт мора припремати кроз покајање, сузе и молитву, јер „Господ призива човека на покајање и спасење до последњег минута његовог живота“.⁹

Из смисла свих наведених стихова ове пјесме, из њиховог подтекста може се схватити да је пјесник своју душу устремио Господу и да се сав његов ум креће према вјечном и непролазном. Стални припјев — „Оле смрти, горка ти си!“ — не затамњује смисао пјесме, него, напротив, открива још једно духовно гледиште које подстиче да се уреди врлински живот и да света Христова благовијест — „Покајте се, јер

---

⁸ Свети Игњатије Брјанчанинов, *Слово о Смрти*, превод, Православни Богословски факултет, Хиландарски фонд, Београд 1994, стр. 59.

⁹ Исто, стр. 58.

се приближило Царство небеско“ (Мт. 4, 17) — буде руководно начело у припремању за нови живот у Будућем вијеку.

Из описа Тајне Исусове Вечере исходи сва литургијска пракса Цркве, црквено молитвословље у коме се кроз пуноћу Божије благодати испраћа сваки хришћанин у часу смрти. На Исусовим ријечима: „И узе чашу и заблагодаривши даде им говорећи: Пијте из ње сви; Јер ово је крв моја Новогa Завјета која се пролива за многе ради отпуштања гријехова“ (Мт. 26, 27–28), заснива се литургијско учење и пракса. Изгледа да је пјесник добро познавао смисао литургијског молитвословља када је стварао ове стихове:

„Чашу вина ви попијте,
Љубов моју спомињајте.
Оле смрти, горка ти си!“

Пјесникова молитва да се попије чаша вина и да се спомене његова љубав сва је у знаку искупитељског карактера коју је Господ Христос показао још док је ходио Своме Крсту, чинећи то Х„за многе ради отпуштања гријехова“ (Мт. 26, 28). Пјесник зна да је у гријеху и под гријехом, и да молитва Господу и Његовим светитељима много помаже да се приме благодарења која ће душу узвести према вјечном Добру, вјечној Истини и вјечној Љепоти.

„А створи Господ Бог човјека од праха земаљског, и дуну му у нос дух животни; и поста човјек душа жива“ (1. Мојс. 2, 7), открива нам библијске принципе саздања човјека. Тумачећи ова мјеста из Библије, Свети Јован Дамаскин каже: „А пошто је све тако било, Бог је, из видљиве и невидљиве природе, властитим рукама саздао човека по свом образу и подобију, обликујући тело од земље, и својим дувањем дајући му словесну и умну душу, кога човека, као што је познато, називамо божанском иконом“.¹⁰

Ове мисли Св. Јована Дамаскина о човјеку кога је Бог створио, о његовом земаљском и небеском животу, привременом и бесмртном, који је „створен да духом остане постојан и да прославља Благодетеља, а телом да страда и страдајући да се сећа и да се поучава, умудрујући се величанством Божанства; живом душом која је по икономији овде, односно у овом животу, и која прелази негде друго, односно, у Будући век“,¹¹ пројављују се у неким стиховима ове пјесме. Изгледа

---

¹⁰ Свети Јован Дамаскин, *Тачно изложење Православне вере*, превео са јелинског изворника С. Јакшић, Филозофски факултет, Никшић 1985, стр. 81.

¹¹ Исто, стр. 81.

да је пјесник познавао учење православне вјере о овоме када је писао ове стихове:

„Всја ниње соберите,
Тело моје погребите,
И земљи га предадите,
И за мноме не плачите —
Оле смрти, горка ти си!“

Пјесник казује о тјелесној смрти тако да је душа изван свих тих догађаја. Старозавјетно схватање смисла живота — „Са знојем лица својега јешћеш хљеб, докле се не вратиш у земљу од које си и узет; јер си прах, и у прах ћеш се вратити“ (1. Мојс. 3, 19) — пројављује се у неким стиховима ове пјесме. Суд Божији који обухвата све људе, и који је посљедица прародитељског гријеха, да се човјек враћа у земљу, исказан је у овим стиховима:

„Ако ћете и плакати,
Нећете ме повратити.
Мене зове земља мати,
Хоће мене даровати,
Оле смрти, горка ти си!“

Овдје је исказана једна тајна која обухвата човјеков живот иза граница гроба. О тој тајни Свети Оци су често говорили у својим списима; са намјером да се човјек још док је овдје на земљи духовно усаврши и припреми за живот Будућег вијека. Када о будућем животу говори Свети Макарије Велики, истиче: „Када душа човјекова исходи из тијела, тада при томе настаје нека велика тајновитост...“¹² (*превод* – Ч. Р.)

Ријечи Светог Апостола Павла да смо ми хришћани „Христов мир Богу међу онима који се спасавају и међу онима који пропадају: Једнима мирис смрти за смрт, а другима мирис живота за живот“ (2. Кор. 2, 15–16), откривају поуку да „ми саме себе приносимо на жртву, умирући за Христа“¹³, каже у својим тумачењима ових ријечи Свети Теофилакт Охридски. Сваки хришћанин мора да зна, прије него се спусти у гроб, шта је то „мирис смрти за смрт“, а шта „мирис живота

---

¹² Святой Макарий Великий, *Наставления о христианской жизни*, Сретенский монастырь, „Новая книга“, „Ковчег“, Москва 1998, стр. 209.

¹³ Свети Теофилакт Охридски, *Тумачење Дела Ајосџолских и Посланица Римљанима и Коринћанима*, превод са грчког, Образ Светачки, Београд 2004, стр. 416.

за живот“. Оно што мирише на живот води бесмртности и вјечности, а оно што мирише на смрт, што је посљедица гријеха и зла, води у пропадљивост. Овакве мисли су захватиле пјесников ум, и оне се пројављују у стиховима у којима пјесник износи замисао како га полагају у гроб, гдје ишчекује Господа, и „Који ће опет доћи са славом, да суди живима и мртвима“ (Символ вере).

„Тавне дворе ви затвор’те
А ја идем мајци земљи.
Черви ће ми друштво бити,
Оле смрти, горка ти си!

Слатку ћу вам пишчу дати,
Ал’ не могу њим владати —
А то ли сам говорио,
И ни умом помислио,
Да ће черви друштво бити,
Оле смрти, горка ти си!“

Пјесник потпуно у хришћанском духу схвата сахрањивање тијела. Он тијело сагледава као леш, као мртву ствар, која је лишена свега што чини обиљежја личности. Али, из подтекста ове пјесме пројављује се једно схватање да је тијело имало важну улогу у земаљском животу и да је учествовало у испуњавању личности светим јеванђелским врлинама.

Понижавање тијела, стављањем у суоднос — на мјесто гдје ће „черви друштво бити“ — носи један предзнак са кога се може сагледати шта је у човјековој природи трошно и пропадљиво, а шта вјечно и непролазно. И старозавјетна мисао да се човјек „враћа у земљу од које је и узет“ „јер је сваки човјек „прах и у прах се враћа“ (1. Мојс. 3, 19), намеће тематској основи ове пјесме суштински значај.

У пјесниковом преклињању, када се тијело преда земљи, — „за мноме не плачите“ — садржано је схватање да је тајна живота Христовим васкрсењем откривена и да „смрћу хришћанин не умире, само му тело одлази на друго спавање“.¹⁴ Ријечи Светог Апостола Павла — „нећемо пак, браћо, да вам буде непознато шта је са онима који су уснули, да не бисте туговали као они који немају наде, јер ако вјерујемо да Исус умрије и васкрсе, тако ће и Бог оне који су уснули у Исусу

---

¹⁴ Отац Јустин Поповић, *Тумачење Посланица Галаџима и I и II Солуњанима Светог Апостола Павла*, Манастир Ђелије код Ваљева, Београд 1986, стр. 154.

довести с Њим“ (1. Сол. 4, 13–14), чине суштину вјере наше и јеванђелског учења о смрти. И пјесникова порука да се за њим не плаче, када се тијело преда земљи мати, представља изразиту особину мисли човјека у кога је хришћанска вјера, љубав и нада основ на коме је утемељен живот на овоме свијету.

Свети Амвросије Медиолански у *Беседи поводом смрти Теодосија Великог* каже: „А ми се не колебајмо и не одступајмо, не хрлимо ка пропасти душе, већ оградимо себе вером, да спасемо душе“.¹⁵ И сав се смисао ове пјесме може свести на ове мисли — да оградимо себе вјером, и да светим јеванђелским врлинама усавршимо душу своју, како бисмо стекли „радост и мир у Господу“ (Фил. 4).

Библиографија:

Дамаскин 1985: Свети Јован Дамаскин, *Тачно изложење Православне вере*, превод, Филозофски факултет, Никшић.

Флоровски 1995: Георгије Флоровски, *Хришћанство и култура*, превод, Логос – Ортодос, Београд.

Богдановић 1997: Димитрије Богдановић, *Студије из Српске средњовековне књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд.

Шмеман 1994: Александар Шмеман, *За живог свешта: Светиотајинска философија живог свешта*, превод, Логос – Ортодос – Јасен, Београд – Никшић.

Лихачов 1972: Д. С. Лихачов, *Поетика старе руске књижевности*, превод, Српска књижевна задруга, Београд.

Аверинцев 1982: Сергеј Сергејевич Аверинцев, *Поетика рановизантијске књижевности*, превод, Српска књижевна задруга, Београд.

Берђајев 1996: Николај Берђајев, *Смисао стваралаштва*, књига прва, превод, Логос – АНТ, Београд.

Примљено: 27.3.2012.

Одобрено: 6.4.2012.

---

¹⁵ Свети Амвросије Медиолански, *Две књиге о покајању*, превод, Манастир Тресције 2002, стр. 197.

POETRY THAT LEADS TO THE DEPTHS OF CHRISTIAN PHILOSOPHY OF LIFE

Čedomir Rebić

*Scientific Advisor – Institute for Serbian culture,
Leposavić*

***Summary:** Theological subjects represented the most interesting contents of old Serbian literature and they continued to exist in Serbian civic poetry . Poetry enters the depths of christian thought; Evangelical subjects preoccupy the mind of the poet who perceive them aesthetically and convey them to the world of art.*

The meaning of Christian life on earth as well as life after death could be found in various literary genres. However, none of the literary genres leads to such depths as poetry does.

***Key words:** Old Serbian poetry, the meaning of Christian life, prayer, Sacraments and virtues, transformation of the soul, contemplation*